
E M I L I C A S A N O V A

GRAMÀTICA HISTÒRICA CATALANA: PROPOSTA D'UN MÈTODE D'ESTUDI

0. La Gramàtica Històrica del Català, una de les dues assignatures diacròniques dels nostres programes d'estudi, juntament amb la Història de la llengua, no gaudeix de massa acceptació entre investigadors, docents i alumnes, a les nostres Universitats. Mentre que catalanistes estrangers com Gulsoy, Rasico, Blasco i Wheeler, i catalans de fora la Universitat catalana com C. Duarte, A. Alsina, G. Colon i J. Coromines, incideixen en l'estudi de l'evolució interna de la llengua, tot eixamplant i aprofundint els coneixements i mètodes diacrònics, a les Universitats catalanes, els coneixedors del català antic sols s'hi dediquen esporàdicament o com a matèria de suport d'altres matèries, com per exemple, J. Veny, J. Rafel, A. Badia, J. M.ª Nadal, J. Miralles, J. Martí, A. Ferrando, Mila Segarra...

A banda dels factors generals, com són,

— el desinterès de la lingüística moderna per la concreció, la particularitat, l'empirisme i la documentació, enlluernats per l'abstracció, la universalitat i la teorització;

— la llarga preparació que demana aquesta matèria d'adquisició de diverses disciplines i mètodes d'estudi, la desmesura dels materials bibliogràfics disponibles, el treball documental o de camp necessari, difícil d'adquirir en un pla d'estudi massa sincrònic i amb manca d'assignatures o temps;

hi ha, sobretot, la fama que ha adquirit la diacronia o la gramàtica històrica, de matèria sense mètode, de disciplina incoherent: feta d'anàlisis disgregades de l'evolució general, del sistema, de la societat; de matèria sense utilitat pràctica, entre altres motius, causada per la poca o nul·la integració que es fa de la resta d'assignatures *amb* la Gramàtica històrica, en especial, les sincròniques i la lingüística general.

Esperonat per aquesta negativa situació i a fi d'oferir una aproximació a la seua solució, amb l'esperança que al si de les universitats catalanes abunden els diacronistes he escrit aquestes ratlles.

1. La *Gramàtica Històrica (GH)* o *Lingüística Històrica* és una disciplina científica que estudia els canvis o les transformacions internes al llarg del temps, des del llatí al català actual.

- Compara els diversos estadis cronològics de la llengua a nivell individual o sistemàtic.
- Cerca els diversos factors que expliquen o condicionen el canvi lingüístic.
- Situa en un espai i en un temps l'inici i triomf del canvi.

La *Història de la llengua* o *Història lingüística* és una disciplina científica que estudia les circumstàncies exteriors al propi sistema lingüístic, que analitza els esdeveniments històrics, socials i culturals que afecten l'ús i actitud del parlant així com el sistema lingüístic que usa.⁽¹⁾

Les dues disciplines diacròniques, cara i creu, anvers o revés d'una mateixa moneda se centren en l'estudi de la llengua com a objecte en ella mateixa. No els interessen les realitzacions de la llengua, ni les literàries, ni les jurídiques, ni les col·loquials, sinó l'evolució de la llengua lligada als usuaris d'aquesta.

Són matèries amb diferent finalitat i perspectiva, però ben interrelacionades i de necessària complementarietat i contacte, que a pesar que a nivell de definició es distingeixen bé, davant el cas concret sofreixen moltes superposicions i coincidències.

En concret, la Gramàtica històrica se centrarà en la descripció i explicació de l'evolució:

- dels elements constitutius de la llengua en els nivells fonètic, fonològic, morfològic, sintàctic, semàntic i lexicològic a través de totes les èpoques, incloses les sincròniques actuals.
- la interrelació d'aquests elements dins els sistemes o estructures que formen i en els diversos estadis de l'evolució.

En suma, l'estudi dels components de qualsevol gramàtica i diccionari, però amb visió diacrònica.

Dels objectius de la Història de la llengua, la GH tindrà en compte:

- L'evolució sociolingüística de la comunitat que parla, fa i influeix la llengua: el bilingüisme o repartiment lingüístic que fa que dues llengües estiguen en contacte, unes vegades al mateix nivell de prestigi i d'ús; d'altres, les més, una subordinada a l'altra, socialment, administrativament o literària; la relació de la llengua amb el món social també en contínua evolució. De fet, el desenrotllament d'una comunitat influeix en l'evolució de la llengua i a l'inrevés, l'evolució d'una comunitat es reflecteix en l'evolució d'un idioma, creació d'ella.

(1) L'examen de les anomenades històries de la llengua (Nadal-Prats, Sanchis Guarner) ens mostra com aquestes, al costat de les vicissituds històriques de major rellevància de o per a la llengua segons períodes i zones, insereixen descripcions, quadres o resums (a més de la llengua literària o de l'estil dels escriptors) de l'evolució interna de la llengua (per elements o sistemes) i dels factors interns o externs d'evolució, seguint el parer de la majoria de tractadistes que opinen que dins la història de la llengua s'ha de fer referència i vulgaritzar la Gramàtica històrica; que dins la història externa és on adquireixen sentit les dades i fenòmens facilitats per la lingüística històrica. Al meu entendre, però, aquestes:

- no relacionen els factors externs amb les evolucions internes
 - minimitzen els factors interns en l'evolució
 - descuren la relació històrica evolutiva entre els estadis i períodes que hi descriu, per la qual cosa l'alumne considera els quadres d'evolució interna com llistes-resum memoritzables, però sense sentit diacrònic.
- S'hauria, doncs, d'harmonitzar bé la història social i la història interna, amb una línia metodològica clara.

- Els fets i esdeveniments històrics de tota mena que han tingut o tenen una incidència real en el canvi lingüístic: decrets, conquestes...
- Les vicissituds d'una comunitat i la delimitació entre llengües o dialectes diferents: geogràfics o socials, com coexisteixen, què es pensa de la llengua, qui la utilitza, en quins moments, com s'estén, en quins registres s'empra...

A l'hora d'explicar amb tota l'amplitud i intensitat possible aquestes evolucions, la GH necessitarà l'ajuda i els coneixements propis d'altres matèries; ara bé, els seus principis i objectius mateixos fan que haja de tenir una visió molt ampla, però al mateix temps concreta. Així,

- Sols tindrà presents els fets extrasistemàtics o externs en tant que tinguen o puguen tenir repercussions en el sistema i en els canvis interns.
- Prescindirà de les lleis i teories universals o generals per explicar les evolucions i buscarà sempre l'explicació concreta adequada al cas. L'evolució interna té paral·lelismes interlingüístics i poligenètics, però també, a causa de la llibertat humana, un mateix resultat pot tenir un distint procés i uns distint factors, fins i tot oposats. S'ha de partir d'una visió dialèctica i no mecanicista dels canvis.

En esquema, cada disciplina afí integrada dins la Gramàtica Històrica servirà per a contestar alguna de les preguntes que presenta tota investigació:

- *Què*: Ho contesta la Gramàtica Històrica estricta.
- *Com*: Tracta de les fases i processos interns: Ho contesten la Lingüística Romànica, la Dialectologia, la Sociolingüística i la Gramàtica Històrica.
- *Per què*: Factors del canvi: Ho contesten la Lingüística general, la Sociolingüística i la Història de la Llengua.
- *Quan*: La cronologia relativa la contesta la GH; la cronologia absoluta, la Història de la Llengua.
- *On*: Ho contesten la Història de la Llengua, la Dialectologia (Geografia lingüística i l'Estratigrafia) i la Sociolingüística (en quin grup social ha nascut i s'ha desenvolupat; causes de prestigi...)⁽²⁾

2. De la definició més amunt esmentada, se'n deriven dos elements bàsics:

a) Que la GH és una disciplina científica, que opera amb mètodes i amb hipòtesis simples i productives, verificables empíricament, de manera deductiva a partir de textos escrits, dels dialectes actuals o d'altres llengües romàniques.

Que posseeix un contingut molt ampli: tot el sistema lingüístic integrat pels diversos subsistemes: fonètica, fonologia, morfologia, sintaxi i lexicologia.

b) Vol explicar el canvi lingüístic observat diacrònicament. A tal fi té present les teories generals del canvi lingüístic de les diverses escoles, perquè no hi ha cap teoria general sinó intents explicatius i respostes sempre parcials al problema del canvi, així com les realitats i principis diacrònics que formen ja

(2) Cap de les gramàtiques històriques catalanes existents contesta aquests punts i presenten deslligats els processos lingüístics de l'entorn sociocultural, de les forces i direccions evolutives en lluita i no consten del menor intent explicatiu i integrador. Unes reinterpreten a partir d'una única teoria lingüística els punts ja explicats i coneguts en altres llibres, com els de Blasco i Duarte-Alsina, sense contacte directe amb la documentació, sense tenir en compte el sentit històric dels dialectes ni la cronologia real; d'altres es feren en una època massa llunyana, sense prou estudis previs i imitant massa la Gramàtica Històrica pidaliana, com la de Badia i Margarit, sense mètode ni cronologia, i es convertiren, així, en una mera acumulació de dades.

part del patrimoni diacrònic general, hagen nascut en l'escola que siga; ha de conèixer el sistema llatí d'origen, el català resultant, fixar cronològicament les diverses sincronies que s'han produït a través de la història; els moments del canvi i les zones; aïllar les condicions i circumstàncies internes i externes dins les quals s'ha produït aquest; quina de les diverses realitzacions covariants s'ha pres com a norma...⁽³⁾

3. El mètode d'estudi ha de ser integrador amb visió totalitària, i ha de ser un mètode diacrònic, amb un fons de referència teòrica que enquadre i expliqui els canvis concrets en les tendències del canvi general i un fons documental i empíric que permeta de concretar les explicacions en cada cas i evitar explicacions universals i la formulació de principis generals.

El mètode, que anomenarem diacrònic o històric, es basa, sobretot, en el model neogramàtic, el primer que va oferir una formulació adequada i coherent i el primer que postulà alguns principis bàsics, immanents a la diacronia: regularitat del canvi; canvi fonètic i analogia...; tanmateix, corregit i augmentat per les aportacions d'altres programes d'investigació posteriors: estructuralisme, dialectologia geogràfica, etnografia, sociolingüística, generativisme, i per les troballes i conclusions pràctico-teòriques de Malkiel, Coromines, Granda, Várvaro...

Mètode que contestarà les qüestions científiques següents, ja assenyalades abans:

Què canvia: Ací descriu les evolucions sofertes des del llatí i es veu el desenvolupament de cada fenomen individualitzat, aïllat, sintagmàticament (presenciació neogramàtica) i estructurat dins el sistema a què pertany (pautes estructuralistes). També es té present ací els resultats de les altres llengües romàniques i la cronologia del fenomen.

Com canvia: S'analitza el fenomen per fases i estadis coneguts des del llatí al català. Es ressegueixen totes les variants formals o les diverses solucions d'un mateix element segons zones o grups socials. S'hi té present l'estat dels dialectes catalans, estadis vius de l'evolució històrica, la documentació, prova empírica de les lluites entre elements paral·lels, i els processos seguits per les altres llengües romàniques, sobretot, occitano-gascó i aragonès-castellà, siga per veure la relativitat de les explicacions, siga per veure les evolucions similars.

Es veu ací la cronologia de cada fase i la pugna entre normes, de vegades diverses i contradictòries i l'elecció dels parlants entre les diferents alternatives.

És on s'ha de considerar els períodes evolutius de cada llengua, a pesar de conèixer la dificultat d'una sistematització. Per exemple, Llatí vulgar-Català preliterari: segle II-VIII.

Català preliterari-català literari: s. VIII-mitjan XIII.

(3) No totes les parts objecte d'estudi de la Gramàtica Històrica han estat igual d'ateses, a causa principalment dels diferents mètodes que l'han servida. Així:

— La teoria positivista o neogramàtica, en centrar la seua investigació en el canvi fonètic i l'analogia, reestructuradora de l'ordre, sols es dedicà a la fonètica i a la morfologia, tot abandonant la sintaxi, de la qual sols ens ofereixen intuïcions valuoses, i la lexicologia. Si estudià el lèxic es degué a la incorporació de la *ciència etimològica*, disciplina anterior en el temps, que tracta de l'origen i evolució dels mots, del significat originari, vertader i profund, i busca descriure la història del mot, bàsicament en la clarificació de la seua història individual, considerant metodològicament la correspondència entre fonètica, morfologia i semàntica històrica; a la *Geografia lingüística*, que estudia la vida de cada vocable, a partir de les variants dialectals recollides i fixades arealment en un mapa, i al mètode *Wörter und Sachen*, que posa en relació les coses i les paraules.

Fruit d'aquests mètodes són les clàssiques gramàtiques històriques de les llengües romàniques: Meyer-Lübke (romàniques), Nyrop (francès), Rohlf's (italià), Menéndez Pidal (castellà), Badia i Margarit i Moll (català) i els Diccionaris etimològics de von Wartburg (FEW), Godefroy, Meyer-Lübke (REW), Coromines (DCELC, DCLCH i DCat).

— L'estructuralisme es concentra sobretot en la fonologia, on aconsegueix grans resultats. També en la morfologia. Estudia el canvi lèxic a través del concepte de camp semàntic, però abandonant altres camps de la semàntica.

Tampoc no té una teoria sintàctica adequada, motiu pel qual s'ha treballat força poc aquest camp.

Fruit d'açò han estat les gramàtiques històriques de Tekavcic (italià), Lausberg (llengües romàniques), Rasico (català) i els estudis dispersos d'Alarcos i Lapesa per al castellà, Martinet...

Les altres metodologies no han aportat gairebé res fins ara.

(4) MOSTRA DE CRONOLOGIA RELATIVA EN L'EVOLUCIÓ FONÈTICA:

Ē + iod > i, cap al s. VIII.
Ō + iod > ui, al VIII.
AI (ARIU) > e, al X.
ĒCT, ĪT > e, 2ª meitat del XI.
ACT > e, des del XIII.
AU > o, al IX.
AS > es, al IX.
ANT > en, a la fi del XI.
A, E àtones > a, al XII-XIII (Primer en posició pretònica).
O, U àtones > u, al XVI.
Ē > a > e, a la fi del XIII.
E, —O > Ø, al IX.
Caiguda pretòniques i postdòniques, al VIII.
Palatalització i assibillació de les consonants > /ʃ/, /ʒ/, al IV-V.
Palatalització de les consonants > ʒ, al VI.
Fricativització de les oclusives sonores.
Sonorització de les oclusives sordes i de /ʃ/.
Desgeminiació de les cons. dobles i grups afins: al VII-VIII.
Grup -TICUM > ʒʒ, al IX-X.
N > Ø, a mitjan X.
KS, SCe, > is/ʃʃ > iʃ > iʃ, al VIII.
Ž > d, al IX.
đ > Ø, al X.
đ > u, al XII-XIII.
TIS > u, mitjan XIII, abans ensordiment sonores.
Š > S, des del XI al XV.
/v/, /b/ > b, al XIII, Nord-oest, i XIV al Nord-est.

Català comú-català actual: s. XIV-XX, subdividit en s. XIV-XVI, XVI-XIX i XIX-XX, periodització vàlida especialment per a la fonètica.

També s'hi té en compte la toponímia, l'opinió dels gramàtics i la relació grafia-so.

Per últim, és el moment de veure quin grup social ha originat o ha acollit el canvi, l'ha propagat i l'ha fet triomfar o frenar. Per a copsar açò analitzarem documentació variada, literària o no, amb diversitat de registres...

Per què canvia: S'estudien o busquen les causes, els condicionaments i els factors afavoridors o evitadors del naixement o difusió del canvi. S'hi ha de tenir present tant les teories i principis lingüístics i no partir d'una única visió o model concret com conèixer els avatars de la llengua, és a dir, aplicar els fets de la lingüística externa i de la sociolingüística en tant que puguen incidir en el canvi.

És més productiva la combinació de possibles causes explicatives que l'aplicació d'una sola, així com també que l'investigador tinga una ment formada en diversos models que en un de sol.

Sempre s'ha d'intentar les teories més adients, que siguin més clares, més simples, productives, empíriques i que ho expliquen més en profunditat i extensió. És la conjunció de factors externs i interns qui ho explica tot.

Quan canvia: Es delimita la cronologia del fenomen segons la documentació existent i utilitzant els coneixements de la història de la llengua, les interferències o préstecs entre llengües, i sobretot l'estat i les condicions internes del sistema que ha de presentar la llengua per a permetre i afavorir el canvi.

De les dues cronologies, la fixació de l'absoluta és prou difícil a causa del conservadorisme de la grafia i per la lentitud i gradualitat dels canvis.⁽⁴⁾

On canvia: Pretén veure des de quin centre geogràfic o social es propaga el fenomen, quina extensió té, quines deixalles queden hui en el domini o en altres dominis lingüístics, tant a nivel geogràfic com social.

Es basa en la història de la llengua, dialectologia, toponímia, textos escrits i situació actual.

De la combinació de totes aquestes operacions i respostes ixen les explicacions més clares, riques, suggeridores, senzilles, científiques i didàctiques.

Es veu com el canvi lingüístic es pot explicar per,

- Causes internes: Debilitat del sistema, debilitat articulatoria, ambigüitat i inseguretat en el parlant i enfortiment.

- Causes externes: Motivades per una nova mentalitat del parlant, per canvis socials, pel reflex d'una altra llengua.

- Com hi ha més d'una possibilitat d'explicació vàlida per a cada cas i com cap explicació no és satisfactòria sense emmarcar-se en un temps, lloc i sistema i sense la combinació de factors externs i interns.

- Com un dialecte representa estadis desapareguts de l'evolució lingüística.
- Com la combinació de causes o factors té un abast explicatiu major.

4. Pel model o metodologia exposat ja es comprèn com el diacronista ha de manejar un conjunt de dades, principis, teories i coneixements temàtics de molt difícil adquisició per la seua amplària i complexitat, però de necessària coneixença per a poder opinar. En resum, es poden dividir en tres grups:

a) Coneixements lingüístics: Com a punt de partida el llatí; el català normatiu com a mostra i resultat de les evolucions lingüístiques triomfants; dialectologia històrica i actual, com a paradigma d'evolucions anteriors hui mantingudes en algunes zones i de tendències innovadores que poden arribar a ser generals; altres llengües romàniques; lexicologia i el lèxic a través dels temps, perquè la GH l'hem de fer a través seu; l'àrab hispànic, sobretot al País Valencià, Catalunya Nova i les Balears per a identificar lèxic, topònims...

b) Coneixences de lingüística general: Metodologies i principis de les més importants escoltes lingüístiques i sociolingüístiques. Els principis diacrònics que formen part del patrimoni comú de la nostra disciplina.

c) Altres matèries com,

- Onomàstica i en especial la toponímia, car molts processos i canvis lingüístics sols es poden testimoniar amb ella.
- Etnografia i cultura popular perquè es veja la vida real de la llengua.
- Filologia o combinació de diverses matèries com paleografia i crítica textuals (per saber localitzar, datar i avaluar els textos).
- Història i geografia que permeta situar cada procés en el devenir històric.
- Estadística.

Al mateix temps, els conreadors d'aquestes matèries deuen conèixer la GH.

5. A nivell docent, l'objectiu del programa ha de ser acostumar l'alumne a enfrontar-se a un text, interpretar-lo, datar-lo, partint de l'acompliment del mètode dissenyat, familiaritzar-se amb les fonts i amb la bibliografia, ensenyar-lo a situar el text en el seu moment i context català i romànic, tot pensant, però, que la matèria no va destinada sols a futurs investigadors sinó a lingüistes i filòlegs que han d'enfrontar-se a textos literaris i no literaris, antics, que els han de comprendre i criticar per traure'n les conclusions pertinents; a normativitzadors que han de tenir una visió de la llengua en procés. Malauradament, la falta d'un curs en les nostres universitats ens priva de poder aprofundir-hi suficientment, ja que com és lògic, és més oportú ensenyar per parts la matèria, fent veure la interdependència dels canvis fonètics, morfosintàctics i lèxics que no tot en un curs i sense temps per a practicar el comentari de textos.

És convenient que el professor siga un investigador que haja viscut reflexions sobre problemes històrics, perquè la investigació i la docència són dos moments

[b] > u, al IX.

R > Ø, després del XIII i fins el XVI.

ŽŽ > Ž; Ž > Ž, al XIII-XIV-XV.

L-, -LL- > L, al IX.

Ly, C'L > y > L. Confusió al XI en l'occidental.

Ensordiment consonants sonores finals: fi del XII-mitjan XIII.

NN- > N; al IX > N, al X.

MB, ND, LD > assimilació al VIII-IX > desgeminiació al XII-XIII.

ÁMN > ÓN, al IX.

Lconsonant > Uconsonant, al IX. Ultracorrecció al XII-XIII.

Els grups secundaris es formen a partir del IX.

Vegeu també la cronologia de la *Gramàtica històrica* de Menéndez Pidal i de la *Introducción al latín vulgar* de Väinänen.

Fixeu-vos en les grafies a l'hora de datar els textos.

Igualment podríem fer en la morfologia i en la sintaxi.

d'una mateixa realitat: el professor ha de guiar l'alumne a redescobrir el mètode i els principis aplicats per l'investigador així com a valorar les explicacions més convincents.

6. L'investigador-docent ha de fer aprendre a l'estudiant els principis més productius i necessaris per enfrontar-se a un cas de GH i explicar-lo, sobretot els que formen ja part del patrimoni diacrònic comú. Sense afany de ser exhaustiu, n'esmentaré alguns d'aquest tipus:

a) La llengua és un sistema on quasi tot viu interrelacionat, on qualsevol inestabilitat o modificació trenca l'equilibri, al trencament del qual seguirà el seu reajustament, amb la consegüent transició i coexistència entre sistemes. No es pot estudiar un element isolat sense tenir present la xarxa on vivia.

b) Tot sistema lingüístic és un sistema de possibilitats, de vegades contradictori, que viu en covariació amb factors externs i en heterogeneïtat. Sols triomfarà la innovació que més solucione les necessitats del tipus que siga del parlant i que menys altere o atempte contra regles generals i principis.

c) El canvi lingüístic es produeix quan hi ha una debilitat en el sistema (poca claredat, poca economia, inseguretat), siga objectiva en el sistema per un altre canvi, siga subjectiva pel contrast amb una altra llengua.

El canvi és la solució del problema i pot produir-se, amb mecanismes interns: — fenòmens esporàdics: assimilació, dissimilació, més propi de la fonètica...

— analogia: més propi de la morfosintaxi i la semàntica,

i amb mecanismes externs — préstecs, cultismes quan fallen els mecanismes interns (més propi del lèxic i dels mecanismes no estructurats).

L'economia interna de la llengua (debilitat, exigències comunicatives i expressives) i els fenòmens d'interferència lingüística són els dos grans principis d'explicació dels fets diacrònics. En efecte, sent la llengua un sistema funcional es modifica sobretot en els seus punts dèbils, és a dir, on el sistema mateix no correspon eficaçment a les necessitats expressives i comunicatives dels parlants. De totes les innumerables innovacions que es comproven en el parlar, sols algunes s'adopten i es difonen. Mentre que la innovació és individual, continuada i connatural; l'adopció és sempre funcional, intencional, sistemàtica i social.

El problema històric del canvi és establir com s'ha constituït i com pogué constituir-se; en quines condicions culturals i funcionals s'inserta en el sistema.

d) Una norma culta o de prestigi forta pot fer perdurar un sistema desequilibrat i un sistema equilibrat pot reajustar-se per la manca d'una subjecció normativa i el reflex d'una altra llengua. Per això els canvis més generalitzats i profunds triomfen en èpoques de decadència.

e) La llengua pretén la conformació d'una forma = una funció, intentant evitar les formes amb massa densitat funcional o semàntica.

f) El canvi lingüístic és un procés gradual i lent, producte de la interacció del sistema lingüístic i les característiques fisiològiques, psicològiques i sociopolítiques de l'individu, sobretot quan es troba en l'estadi d'aprenent. Un factor extern sols provocarà canvis permesos dins la tradició i forma lingüística de cada llengua. El canvi vol restablir l'equilibri del sistema autoregulant-se.

g) S'ha de distingir entre l'inici del canvi lingüístic i la seua propagació. Per a la confecció d'una cronologia relativa és pertinent l'origen del canvi, car després la consumació de cada canvi pot tardar més o menys segons altres factors.

Precisament, Labov ha integrat en una sèrie d'etapes i processos el canvi lingüístic:

	Restricció (articulatòria...)
Interns:	Transició (lluita per assentar-se)
	Inserció en el sistema lingüístic

Externs:	Avaluació de la comunitat
	Actualització o triomf.

h) Hi ha un canvi lingüístic perquè la llengua viu en heterogeneïtat ordenada i variació regular en correlació amb factors socials. Açò es comprova amb l'estudi empíric de la llengua.

i) La interferència actua gradualment. Una llengua en contacte fa de model per a l'altra. Hi ha una interferència sistemàtica quan els sistemes estan emparentats genèticament i presenten un bon nombre de semblances o identitats. En la interferència entra el nivell cultural i educatiu dels individus; les vies de comunicació; el prestigi, la coincidència o no en les mateixes situacions.

j) Les àrees territorials perifèriques més conservadores per principi poden quedar marginades de l'evolució del centre de cultura i produir-se així una bifurcació dialectal contrastiva. Això fa que visquen entre una forta conservació de trets i una forta innovació perquè no reben la influència del prestigi de la norma.

l) La forma o significat d'un mot forani no es porta a la llengua receptora com una unitat sinó com un model per a una creació nativa. Tota modificació ha de ser tractada en funció del sistema receptor.

m) La insuficiència de documents escrits es pallia per l'aportació de les dades del present utilitzables en virtut del principi «que el processos actuals són els mateixos que els que han operat per a proporcionar les dades històriques» i que «la variabilitat sincrònica temporal és la traducció directa del canvi

lingüístic en curs» i per això pot estudiar-se un canvi històric, però sempre amb una anàlisi prèvia.

n) No es pot estudiar la sincronia sense conèixer la diacronia perquè la sincronia és una etapa més de la diacronia, o a l'inrevés, la diacronia es troba obligatòriament incorporada al mateix funcionament de la sincronia. Per tant, s'ha de fer una sincronia diacrònica.

o) Es pot establir amb seguretat, gràcies a la dialectologia i a la sociolingüística, les diferents etapes de tot canvi lingüístic des de la innovació inicial fins a la mutació final i controlar l'exactitud de les hipòtesis explicatives. Fins i tot es pot predir atenent al fet que la nostra disciplina és una ciència cultural i no una ciència natural, la trajectòria futura dels canvis en marxa.

p) L'obligada successivitat positiva no suposa que no existisca una gran interrelació entre els diversos elements i nivells de la llengua.

r) Si la innovació adoptada afecta un fonema, ella s'adopta per al mateix fonema en qualsevol mot i en qualsevol posició i si afecta un fonema en un nexa o en una posició determinada s'adopta per a tots els mots que continguin el mateix fonema en el mateix nexa o en la mateixa posició. Allò que s'adapta és una pauta, un mode de fer, no un element fet i acabat.

s) La llengua es refà contínuament sobre els models anteriors; es supera perquè el parlar és sempre nou; es renova perquè l'entendre és entendre més allà del que ja és conegut. El canvi és simplement una dimensió creativa del llenguatge; la capacitat que tenen els parlants d'adaptar-lo a les seves necessitats expressives.

Al respecte, l'oient adopta allò que li satisfà estèticament; el que li convé socialment i el que li serveix funcionalment.

t) La geografia lingüística ens ha revelat el principi que cada vocable té la seua història a part. L'estudi dels documents ens diu el mateix, però a més, que la suma de la història de cadascuna de les paraules ens dona la història de la constitució d'una llei fonètica.

u) La fonètica i l'homofonia o l'homonímia són molt importants en el canvi lingüístic.

v) De l'anàlisi de canvis particulars i concrets es poden traure els principis evolutius generals més fermes i explicatius.

Per al català en particular, a més a més s'ha de considerar:

a) La diferent prosòdia del català occidental i del català oriental, claredat i ritme harmònics,... de l'occidental, sobretot a causa de la diferent evolució de les vocals àtones, i les conseqüències que ha tingut sobre la morfosintaxi i el lèxic; el conservadorisme occidental contra la innovació i cohesió orientals...

b) L'arraconament de la Cancelleria catalana en 1479 i la subsegüent ruptura de relacions entre Catalunya, les Balears i especialment amb el País Va-

lencià. Així des de la fi del xv i primeries del xvi es pot dir que cada dialecte evoluciona lliurement sense relació amb la resta dels dialectes.

c) El desenvolupament del català des del xvi sense una llengua literària ni una administració que l'unifique o cohesione. Vivint o desenrotllant solament el registre col·loquial; desenvolupat al costat d'una llengua forta, el castellà; familiaritzada amb aquesta... Tots els desequilibris de l'Edat Mitjana es reajustaren i s'assentaren a partir del xvi, segons zones i amb triomf d'uns mecanismes o altres. L'existència d'una norma culta haguera detingut algunes de les innovacions del català.

d) La periodització de l'evolució de la llengua, ja indicada i els moments claus d'aquesta, com per exemple:

S. XIII-XIV: Època de repoblació i d'assentament.

S. XIII: Trencament de les relacions amb Occitània.

S. XIV: Acostament entre la Catalunya occidental i l'oriental.

S. XV: Splendor polític, cultural i literari del català.

S. XVI: Pèrdua de la Cancelleria, d'un model de llengua i trencament de la relació interdialectal i castellanització.

S. XVIII: Eliminació del català en l'Administració.

S. IX-XIV: Predomini dels canvis fonètico-fonològics.

S. XV-XVIII: Predomini dels canvis morfosintàctics.

S. XIX-XX: Predomini dels canvis lèxics.

8. Aquesta proposta, clara, realista i fàcilment assumible, que té precedents en els paradigmes de Malkiel, Varvaro, Coseriu i Granda, pot fer recuperar el goig per l'estudi diacrònic als nostres estudiants i fer que les hipòtesis que se'n formulen siguin més explicatives, comprovables, versemblants i arrelades a la vida real de la llengua, en el passat i en el present.

EMILI CASANOVA
Universitat de València
Nadal 1987

BIBLIOGRAFIA

- ALARCOS LLORACH, E., *Fonología española*, Gredos, Madrid, 1965⁴.
- ÍDEM, *Estudis de lingüística catalana*, Barcelona, Ariel, 1983.
- ALSINA, A.-DUARTE, C., *Gramàtica històrica del català*, I, Barcelona, Curial, 1984.
- ALVAR, M., *Estructuralismo, geografía lingüística y dialectología actual*, Gredos, Madrid, 1973.
- ALVAR, M.-POTTIER, B., *Morfología histórica del español*, Madrid, 1983.
- ANDERSON, J. M., *Aspectos estructurales del cambio lingüístico*, Gredos, 1977.
- ANGLADE, J., *Grammaire de l'ancien provençal*, Klincksieck, París, 1921.
- ANTOINE, G., *L'histoire de la langue: Problèmes et méthodes*, «Langue Française», 11, 1972, pàgs. 145-160.
- BADIA I MARGARIT, A. M^a, *Gramàtica catalana*, Gredos, Madrid, 1975.
- ÍDEM, *Gramàtica històrica catalana*, Tres i quatre, 1981, València.
- ÍDEM, *La formació de la llengua catalana*, Abadia de Montserrat, 1981.
- BALDINGER, K., *La formación de los dominios lingüísticos en la Península Ibérica*, Gredos, 1972.
- ÍDEM, *Lengua y cultura: su relación en la lingüística*, REL, 1985, 2, pàgs. 247-276.
- ÍDEM, *Plaidoyer pour la diachronie*, «Revue Canadienne de Linguistique Romane», I, 1973, pàgs. 1-11.
- BASTARDAS, J., *El català preliterari*, Actes IV Congrès de l'AILLC, Abadia de Montserrat, 1977, pàgs. 37-64.
- BEC, P., *La llengua occitana*, Ed. 62, Barcelona, 1977.
- BERNABÉ, A., *Lingüística històrica y filología: un diálogo necesario*, REL, 14, 1984, pàgs. 291-300.
- BLASCO, E., *Grammatica storica del catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'algherese*, Tübingen, 1984.
- ÍDEM, *Les desinències de la primera persona del present d'indicatiu en català i occità. Estudi diacrònic de morfosintaxi gal·lo-romànica*, Miscel·lània Badia i Margarit, II, 1985, pàgs. 37-87.
- DE BUSTOS TOVAR, A., *Estudios de asimilación y disimilación en el iberorománico*, CSIC, Madrid, 1960.
- BYNON, Th., *Lingüística històrica*, Madrid, 1981.
- CASANOVA, E., *Grup fonètic dèbil i préstec: a propòsit dels reflexos —ticum en català*, Miscel·lània Sanchis Guarner, I, València, 1984, pàgs. 65-72.
- CATALÁN, D., *La escuela lingüística española y su concepción del lenguaje*, Madrid, Gredos, 1955.
- COLOMINA, J., *L'alacantí: un estudi sobre la variació lingüística*, Institut Gil Albert, Alacant, 1985.

- COROMINES, J., *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, I-VIII, Curial, Barcelona, 1980-.
- ÍDEM, *Entre dos llenguatges*, 3 vols., Barcelona, Curial, 1975-1976.
- ÍDEM, *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor, 1974.
- COSERIU, E., *La socio- y la etnolingüística*, *RUNAM*, 19, 1981, México, pàgs. 5-30.
- ÍDEM, *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, Madrid, Gredos, 1973.
- DUARTE, C., *El primer tast d'una obra excel·lent: Història de la llengua catalana*, «Avui, Lletres», 9-1-1983, pàgs. 2-3.
- FERNANDEZ GONZÁLEZ, J. R., *Gramática histórica provenzal*, Oviedo, 1985.
- FERRANDO, A., *La configuració lingüística del País Valencià després de la conquesta jaumina*, 2n. *Encontre d'Escriptors del Mediterrani*, Ajuntament de València, 1985, pàgs. 114-127.
- ÍDEM, *Llibre del Repartiment*, Vicent Garcia, ed., València, 1979.
- FOUCHÉ, P., *Phonétique historique du Roussillonnais*, Paris-Tolosa, Privat, 1924.
- ÍDEM, *Phonétique historique du français*, Paris, Klincksieck, 1961.
- ÍDEM, *Morphologie historique du Roussillonnais*, Tolosa, Privat, 1924.
- GIMENO, F., *Sociolingüística històrica*, dins *Actes XVIII Congrès Int. Linguistique et Philologie Romanes*, 1986, 1988, vol. 5, pàgs. 111-120.
- GOSSEN, Th., *Graphème et phonème: Le problème central de l'étude des langues écrites du Moyen Age, Les dialectes de France au Moyen Age et aujourd'hui*, Paris, Klincksieck, 1972, pàgs. 3-23.
- GRANDA, G., *La lingüística románica y su contribución a la teoría general de la Gramática histórica*, en F. MARCOS MARÍN, *Introducción plural a la Gramática histórica*, Cincel, 1983, pàgs. 259-288.
- GSELL, O., *Orientations actuelles en linguistique historique*, «Romance Philology», 36 (1983), pàgs. 428-442.
- GULSOY, G., *El desenvolupament de la semivocal -w en català*, en *Catalan Studies in memoria de Josephine de Boer*, Barcelona, 1977, pàgs. 71-97.
- ÍDEM, *El desenvolupament de les formes del subjuntiu present en català*, dins *Actes del Tercer Col·loqui de l'AILLC*, 1973 (1976), Oxford, pàgs. 27-60.
- HELGORSKY, F., *Les méthodes en histoire de la langue: Évolution et stagnation*, «Le Français moderne», 1981, 2, pàgs. 119-143.
- KING, R., *Linguistica storica e grammatica generativa*, Bolonya, 1973.
- LAPESA, R., *Historia de la lengua española*, Madrid, 1980.
- ÍDEM, *Sobre problemas y métodos de una sintaxis histórica*, dins *Miscelánea Zubiri*, 1970, pàgs. 201-213.
- LAUSBERG, H., *Lingüística románica*, 2 vols., Madrid, 1972.
- DIVERSOS, *Le changement linguistique*, «Langages», 8, n.º 32, 1983.

- LEHMANN, W.-MALKIEL, Y., *Directions for Historical Linguistics*, Austin, 1975.
- ÍDEM, *Introducción a la lingüística histórica*, Gredos, 1969.
- ÍDEM, *Historical linguistics and sociolinguistics*, «Int. Journal Soc. Lang.», 31, 1981, pàgs. 11-27.
- LUDTKE, H., *Esquisse d'une théorie du changement langagier*, «La linguistique», 22, 1986, pàgs. 3-46.
- MALKIEL, Y., *Comparative romance linguistic*, «Current trends in linguistics», IX, 2, 1972, La Haia, pàgs. 835-925.
- ÍDEM, *From particular to general linguistics: Essay 1965-78*, John Benjamins Publishing, 1973.
- ÍDEM, *Linguistica generale, filologia romanza, etimologia*, Sansoni, Florència, 1970.
- ÍDEM, *Etimología y cambio fonético débil*, dins *Iberica, Homenatge à Marcel Bataillon*, 1962, pàgs. 127-171.
- MANČKAK, W., *Développement phonétique irrégulier dû a la fréquence et dialectologie*, dins *Actes XVII Congrès Int. Linguistique Romane*, Aix en Provence, 1983 (1985), II, pàgs. 164-175.
- ÍDEM, *Les lois du développement analogique*, «Linguistics», 1978, 205, pàgs. 53-60.
- MANOLIU-MANEA, Maria, *Tipología e historia*, Gredos, Madrid, 1985.
- MARTI, J., *Gramàtica històrica i/o història de la llengua. Aportacions al català*, dins *Micel·lània Badia i Margarit*, AILLC, 5, 1986, pàgs. 31-63.
- MARTINET, A., *Economía de los cambios fonéticos*, Madrid, Gredos, 1974.
- MARTINET, A., *Evolución de las lenguas y reconstrucción*, Madrid, Gredos, 1983.
- MENÉNDEZ PIDAL, R., *Orígenes del español*, Madrid, 1968.
- MEYER-LÜBKE, W., *Grammaire des langues romanes*, 1923, reimpressió en 1974.
- MICHELENA, L., *Lengua e historia*, Paraninfo, Madrid, 1985.
- MOLL, F. de B., *Gramática histórica catalana*, Barcelona, 1952.
- MONDÉJAR, J., *Lingüística e historia*, «Revista Española de Lingüística», 1980, 1, pàgs. 1-48.
- MULJAČIC, Z., *Fonología general*, Laia, 1982².
- NADAL, J. Mª-PRATS, M., *Història de la llengua catalana*, I, Ed. 62, Barcelona, 1982.
- NARBONA, A., *Hacia una gramática funcional*, «Alfinge», 3, 1985, pàgs. 61-114.
- NYROP, Ch. *Grammaire historique de la langue française*, II, reimpressió, Ginebra, 1979, 8 vols.
- PASCUAL, J. A., *Las explicaciones de sustrato aplicadas al catalán*, dins *Actes VII Col·loqui de l'AILLC*, Tarragona-Salou, 1985 (1986), pàgs. 363-383.

- RAFEL, J., *Fonologia diacrònica: aspectes metodològics*, dins *Actes II Col·loqui de l'AILLC*, Amsterdam, 1970 (1976), pàgs. 47-65.
- ÍDEM, *La lengua catalana fronteriza en el bajo Aragón meridional. Estudio fonológico*, Barcelona, 1981.
- RASICO, P., *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*, Abadia de Montserrat, 1982.
- ROHLFS, G., *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*, 3 vols. Biblioteca Einaudi, 1968.
- ÍDEM, *Le Gascon: Etudes de philologie pyrénéenne*, Tübingen, 1977.
- RONJAT, J., *Grammaire historique des parlers provençaux modernes*, 2 vols., Montpellier, 1930.
- SANCHIS GUARNER, M., *Aproximació a la història de la llengua catalana*, Salvat, Barcelona, 1980.
- SPENCE, N., *Phonetic change and phonotactic rules in protofrench*, *RLR*, 1978, pàgs. 307-323.
- STEFANINI, J., *Sur la grammaire historique du Français*, «Langue Française», 10, 1971, pàgs. 7-30.
- STOCKWELL, R.-MACAULAY, R., *Cambio lingüístico y teoría generativa*, Madrid, 1977.
- STRAKA, G., *Les sons et les mots*, Klincksieck, 1979.
- TEKAVČIĆ, P., *Grammatica storica dell'italiano*, 3 vols., Il Mulino, 1980.
- TORREBLANCA, M., *La frecuencia de los morfemas y su evolución fonética*, dins *Actes VIII Congrès d'Hispanistes*, 1983 (1986), *Itsmo*, pàgs. 629-635.
- VÄÄNÄNEN, V., *Introducción al latín vulgar*, Gredos, 1979.
- VARVARO, A., *Storia della lingua: passato e prospettive di una categoria controversa*, «Romance Philology», 26, 1972, pàgs. 16-51; 1973, pàgs. 509-553.
- ÍDEM, *Sociolinguística e linguística storica*, dins *Actes XVI Congrès Int. de Lingüística Romànica*, 1980, Palma de Mallorca, pàgs. 191-202.
- ÍDEM, *Diasistemi e storia delle lingue di cultura*, *ISS*, 26, 1985, 955-965.
- VENY, J., *Els parlars catalans*, ed. Moll, 1983.
- WHEELER, M., *La conjugació valenciana: Geografia, diacronia i psicologia*, dins *Miscel·lània Sanchis Guarnier*, I, València, 1984, pàgs. 409-419.
- WALSH, T., *Una isoglossa catalano-gascona*, *Actes del Setè Col·loqui de l'AILLC*, Abadia de Montserrat, 1985 (1986), pàgs. 601-618.
- ÍDEM, *El paper de les fronteres polítiques carolíngies en la gènesi dels primitius dialectes catalans*, dins *Actes Quart Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*, 1984, Abadia de Montserrat, 1985, pàgs. 25-38.
- WHEINREICH, U., *Lenguas en contacto*, Universitat Central de Venezuela, 1974⁶.
- YLLERA, A., *Introducción a la lingüística*, Alhambra, 1982.